

BELĞRADĪ RĀŞĪD
(ö. 1882 veya 1883)

HAYATI

Bursalı Mehmed Tāhir (ö. 1925) hayatı hakkında tafsilatlı bilgi bulunmayan B.R.'in ismini yanlışlıkla Şākir Paşa olarak verir.¹ B.R.'in tanınmamış bir kişi olduğuna işaret eden F. Babinger (ö. 1967) ise H. Mordtmann'ın (ö. 1932) verdiği bilgiye dayanarak müellifin Sırbistan tarihine ait bir eser kaleme aldığını belirtmekle yetinir.²

Doğum tarihi kesin olarak tespit edilememekle birlikte Boşnak kökenli olduğu bilinen B.R.'in³ babası Muştafā Beg (ö. ?), Semendire (Smederevo) sancağı alaybeylerinden olup Belğrad (Beograd) eşrafından Zā^cimzādeler ailesine mensuptur.⁴ B.R.'in Belğrad'da güzel bir konakta yaşadığı ve çok zengin bir kütüphaneye sahip olduğu bilinmektedir.⁵ Sırbistan ahvaline dair malumatından dolayı Belğrad muhafızlarının emrinde mal müdürlüğü⁶ ve muhasebecilik yapmış olan B.R.⁷ Sırlarla Müslümanlar arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde görev almıştır.⁸ 1268/1852'de Belğrad muhafızı Mehmed Hürşid Paşa'nın (ö. 1293/1876) Bosna'ya vali olarak atanmasıyla paşanın hizmetinde bulunmak üzere B.R. ailesini Belğrad'da bırakarak Bosna'ya geçmiş,⁹ bir müddet Bosna'da kaldıktan sonra 1274/1858 civarında tekrar Belğrad'a dönmüştür.¹⁰ 1277/1860'da İstanbul'a çağrılan B.R., Meclis-i Tanzimat'ın Bosna'daki çiftlik meselelerine ilişkin toplantılarına katılmış ve Bosna'nın çiftlik ve ağavat meselelerine dair nizamnamenin hazırlanmasına katkı sağlamıştır.¹¹ Boşnakça ve Türkçe hazırlanan bu nizamname çiftlikleri tasarruf eden ağa ve beylerle, arazileri yarıcı, üçleme veya dörtleme suretiyle kiralayan Hıristiyan reaya arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için imzalanacak mukavelenameleri içerir.¹² Bir müddet İstanbul'da kalan B.R. daha sonra Belğrad'a dönmüş, 1278/1862'de Belğrad'ın Osmanlı askerleri tarafından bombardıman edilmesi ve akabinde şehrin Müslüman ahalisinin göçü sırasında tekrar Belğrad'dan Bosna'ya geçmiştir.¹³ Harita çiziminde bilgi sahibi olan B.R.¹⁴ 1280/1863-64'te Ahmed Cevdet Paşa'nın (ö. 1312/1895) Bosna ve Mostar'daki incelemeleri esnasında teftiş müsteşarlığı yapmış, çiftlik işleriyle ilgili komisyona başkanlık etmiştir.¹⁵

Osmanlı arşiv kayıtlarında B.R.'in Belğradlı diğer muhacirlerle birlikte malını mülkünü bırakıp muhtemelen 1285/1868'de İstanbul'a hicret etmiş olduğuna dair kayıt vardır.¹⁶ Daha sonra Teselya'da (Thessalía) Bosna'dakine benzer bir memuriyette bulunan B.R., bu görevin ardından tekrar İstanbul'a dönmüş ve 1299/1882-83 civarında ölmüştür.¹⁷ B.R. paşa rütbesine ve üçüncü dereceden Mecidiye nişanına sahipti.¹⁸

ESERLERİ

① *Ta'riḫ-i Vaq'a-i Ḥayretnümā-i Belğrad ve Şırbistān*

İki ciltten oluşan bu eser Osmanlı müellifleri tarafından münhasıran Sırp meselesi üzerine yazılmış yegane tarihtir. B.R. birinci cildin *İḥṭār ve Taqrızāt Yollu Beyān-ı Ḥāl* kısmında eserini üç cilde taksim ettiğini belirtmekte ise de üçüncü cilde henüz hiçbir yerde tesadüf edilememiştir.¹⁹ Birinci ciltte 1217-65/1802-49, ikinci ciltte ise 1265-77/1848-61 tarihleri arasında Sırbistan'da cereyan eden hadiseler anlatılmaktadır. Eserin 1288/1871-72'de yazılan *Ta'riḫçe-i 'İbretnümā* isimli bir de zeyli vardır (aşağıya bk.).²⁰

Eserin kurgusu klasik Doğu edebiyatı geleneğinde sık sık görülen hayali kişilerin karşılıklı soru cevap şeklindeki konuşmaları şeklindedir. Konuşmanın kahramanları °Āqıl ve Nāqıl adlı iki kardeştir. Eserde °Āqıl Beg Sırların Müslümanlara karşı tavırlarına bakıp Belğrad'da bir geleceğinin kalmadığını hissederek 1241/1825-26'da kardeşini bırakarak Qāhire'ye göçer. Sırların Müslümanları Sırbistan'dan çıkarmaları üzerine Nāqıl Beg de perişan bir şekilde aynı şehre hicret eder. Qāhire'de bir araya gelen kardeşler birbirleriyle hasret giderdikten sonra °Āqıl Beg kardeşine bu halinin sebebinin sorduğunda Nāqıl Beg kardeşinin ayrılmasından sonra Sırbistan'da vuku bulan hadiseleri anlatmaya başlar.²¹

Eserde birinci Sırp ayaklanmasının (1219-28/1804-13) nasıl patlak verdiği ve yayıldığına dair malumat bulunmakla birlikte,²² detaylı bilgiler Miloš Obrenović (hük. 1230-55/1815-39; 1274-76/1858-60), Aleksandar Karadordević (hük. 1258-74/1842-58) ve Mihail Obrenović (hük. 1255-58/1839-42; 1276-83/1860-67) dönemlerine aittir. Birinci cildin sonunda 1245-54/1829-39 arasında Sırbistan'ın muhtariyetine ait dört adet ferman sureti,²³ ikinci cildin sonunda Aleksander Karadordević'e 1270/1853-54 senesinde verilen imtiyaza dair ferman sureti²⁴ ve 1277/1860-61 senesinde Mihail Beg'in (Obrenović) Sırbistan'a bey nasb olduğuna dair bir berat sureti bulunmaktadır.²⁵

B.R.'in genelde Sırları eleştirdiği farkedilir.²⁶ Stojan Novaković B.R.'nin bu üslubunu Sırbistan'ın Osmanlı idaresinden çıkmasıyla birlikte buradaki maddî imkânlarını kaybetmesine bağlar. Novaković'e göre, Sırbistan'daki Osmanlı unsurları iki ana gruptan oluşmaktaydı: Bunlardan ilki Sırlara karşı yumuşak bir siyasete sahip, ellerinde muayyen miktarda mülk tutanlar ve eski sipahiler; ikincisi ise şehirli tüccar, zanaatkar ve Sırlarla mücadele eden çoğu Boşnak kökenlilerin mensup olduğu diğer grup. Novaković B.R.'in bu ikinci grubun lideri olduğunu kaydeder.²⁷

Eserini sade ve akıcı bir dille kaleme alan B.R. Sırpça ve Türkçe atasözü ve deyimler kullanmıştır. Eserde hadiseler kronolojik bir sıra ile anlatılmakla birlikte zaman zaman konunun dışına çıkılmakta ve geriye dönüşler yapılmaktadır.

Ta'rih-i Cevdet'in kaynakları arasında yer alan²⁸ eserin önemi B.R.'in hadiselerin büyük bir kısmına bizzat tanık olmasından gelir. Eser Sırp beyleri ile Belğrad muhafızları arasındaki ilişkilere dair bilgiler içerir. Rusya'nın Balkanlar üzerindeki politikasına dikkat çekmiş, Sırbistan'ın imtiyazı meselesini ele aldığı bölümlerde Rusya'nın Osmanlı devleti nezdinde Sırp lehine girişimlerine işaret etmiştir.

② *Ta'rihçe-i İbretnüma*

Ta'rih-i Vaq'a-i Hayretnüma-i Belğrad ve Şırbistân'a zeyl olarak yazılan bu bölümde Osmanlı askerinin 1283/1866-67'de Sırbistan'dan çekilme ve kalelerin Sırp'lara terk edilme süreçlerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Zeylin sonunda bulunan iki ferman suretinden ilki 1283/1866-67 senesinde Belğrad kalesinin Sırp'lara terki ve Mihail Beg'e muhafızlık ünvanının verilmesine,²⁹ ikincisi ise I. Süleymân'ın (926-74/1520-66) askerlere ve reayaya iyi davranmasına ve hukuka riayet etmesine dair Gazî Bâli Beg'e (ö. 934/1527) gönderdiği emirleri içermektedir.³⁰

BİBLİYOGRAFYA

① *Ta'rih-i Vaq'a-i Hayretnüma-i Belğrad ve Şırbistân*

Yazma:³¹ (1) İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tarih Kitapları 603; 70+4 y. (numaralandırılmış 140 sayfa), 25 satır, talik [yalnız 2. cilt].

Edisyonlar: 1) Cilt 1 (İstanbul, 1291/1874) [İkinci cilt basılmadı]. 2) Fatma Erten. *Vak'a-i Hayretnüma Belğradî Raşid Paşa*, Yüksek Lisans Tezi (İstanbul Üniversitesi, 1991) [Tez ikinci cilti içerir].

② *Ta'rihçe-i İbretnüma*

(1) İstanbul Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet O-3; 22 y. (numaralandırılmış 52 sayfa), 25 satır, talik.

Kaynaklar: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (İstanbul) [BOA], A. MKT. UM, 414/100, 417/49, 521/41. BOA, İrade, Dahiliye, 50784. Aḥmed Cevdet Paşa. *Ta'rih-i Cevdet*, Tertib-i Cedid, IX (İstanbul, 1309/1891). Stojan Novaković. "O ovoj knjizi i pisci njenu." *Rašid-Beja istorija čudnovatih događaja u Beogradu i Srbiji*, çev. S. Čohadžić (Belgrad, 1894). Bursalı Mehmed Tâhir. *Osmanlı Mü'ellifleri*, c. 3 (İstanbul, 1342/1923). Aḥmed Cevdet Paşa. *Maruzat*, haz. Y. Halaçoğlu (İstanbul, 1980). Franz Babinger. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. C. Üçok (Ankara, 1982). Aḥmed Cevdet Paşa. *Tezâkir*, c. 3, yay. C. Baysun (Ankara, 1991). Fatma Erten. *Vak'a-i Hayretnüma Belğradî Raşid Paşa*, Yüksek Lisans Tezi (İstanbul Üniversitesi, 1991). Selim Aslantaş, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp İsyancıları (1804-1815)*. Doktora tezi (Hacettepe Üniversitesi, 2005).

¹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Mü'ellifleri*, c. 3 (İstanbul, 1342/1923), 167.

² Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. C. Üçok (Ankara, 1982), 415.

HISTORIANS OF THE OTTOMAN EMPIRE

C. Kafadar H. Karateke C. Fleischer

- ³ Stojan Novaković, “O ovoj knjizi i pisci njenu,” *Rašid-Beja istorija čudnovatih događaja u Beogradu i Srbiji*, çev. S. Čohadžić (Belgrad, 1894), 6.
- ⁴ B.R., *Ta’rîh-i Vaq‘a-i Hayretümâ-i Belgrad ve Şırbistân*, c. 1 (Istanbul, 1291/1874), 22.
- ⁵ Novaković, *aynı yer*.
- ⁶ BOA, A. MKT. UM., 414/100 (29 Zilhicce 1276/19 Temmuz 1860); 417/49 (10 Muharrem 1277/29 Temmuz 1860).
- ⁷ BOA, A. MKT. UM., 521/41 (27 Cemaziyülevvel 1278/30 Kasım 1861).
- ⁸ B.R., *Ta’rîh*, c. 1, 189-194.
- ⁹ B.R., *Ta’rîh*, c. 2, 35.
- ¹⁰ B.R., *Ta’rîh*, c. 2, 67.
- ¹¹ B.R., *Ta’rîh*, c. 2, 74-75.
- ¹² Ahmed Cevdet, *Maruzat*, haz. Y. Halaçoğlu (Istanbul, 1980), 68.
- ¹³ Novaković, 8.
- ¹⁴ B.R., *Ta’rîh*, c. 2, Istanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tarih Kitapları 603, 74.
- ¹⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezahir*, c. 3, yay. C. Baysun (Ankara, 1991), 8, 45, 57; Ahmed Cevdet, *Maruzat*, 62.
- ¹⁶ BOA, İrade, Dahiliye, 50784 (Receb 1293/Mayıs-Haziran 1876); Novaković, 9.
- ¹⁷ Novaković, 9.
- ¹⁸ B.R., *Ta’rîh*, c. 2, 85.
- ¹⁹ B.R., *Ta’rîh*, c. 1, 5.
- ²⁰ B.R., *Ta’rîhçe-i İbretümâ*, Istanbul Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet O-3, 49.
- ²¹ B.R., *Ta’rîh*, c. 1, 2-3.
- ²² B.R., *Ta’rîh*, c. 1, 12-46.
- ²³ B.R., *Ta’rîh*, c. 1, 232-251.
- ²⁴ B.R., *Ta’rîh*, c. 2, 136-137.
- ²⁵ B.R., *Ta’rîh*, c. 2, 138.
- ²⁶ B.R., *Ta’rîh*, c. 1, 50.
- ²⁷ Novaković, 7.
- ²⁸ Ahmed Cevdet, *Ta’rîh-i Cevdet*, c. 9 (Istanbul, 1309/1891), 127.
- ²⁹ B.R., *Ta’rîhçe-i İbretümâ*, 50.
- ³⁰ B.R., *Ta’rîh*, 50-52.
- ³¹ Birinci cildin yazma nüshasına tesadüf edilemedi.

Selim ASLANTAŞ

Haziran 2006